

Янченко Т. В.,
доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри
соціальної роботи
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Розвиток і навчання дітей з особливими освітніми потребами та сприяння їх інтеграції у суспільство є актуальним запитом сучасної педагогіки, що реалізується завдяки широкому запровадженню інклюзивної освіти. Інклюзія – залучення всіх дітей в освітній простір, незалежно від наявності у них індивідуальних відмінностей, пристосування освітнього процесу до потреб учнів, зокрема і тих, які мають особливі освітні потреби. Сучасні українські дослідники [2, с. 23–24] визначають такі категорії дітей з особливими освітніми потребами: діти, які мають порушення психофізичного розвитку (інтелектуальні, зорові, слухові, мовленнєві порушення, вади опорно-рухового апарату); діти, які мають складні захворювання (потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини); діти, які можуть зіштовхуватися з труднощами у навчальній діяльності; діти, які потребують особливого встановлення контактів із соціальним середовищем (первазивне порушення розвитку, розлади аутистичного спектру).

В Україні існує досвід навчання, розвитку та інтеграції в суспільство таких дітей, накопичений у процесі науково-практичної діяльності вітчизняних учених і функціонування створених ними спеціальних закладів освіти та соціалізації.

Так, у 1904 р. відомий український психолог і педагог І. Сікорський створив у Києві Лікарсько-педагогічний інститут. Мета його діяльності полягала в дослідженні психологічних особливостей дітей, які мають вади розумового розвитку, в розробці спеціальних методик для навчально-виховної роботи з ними та їх упровадженні у педагогічну практику. І. Сікорський та інші фахівці закладу досліджували особливості фізичного, інтелектуального і морального розвитку вихованців, намагалися сприяти йому. На основі проведених досліджень дітей розподіляли на 3 групи. При розподілі, насамперед, звертали увагу на ступінь розумової відсталості дитини, а не на її вік. Навчально-виховні та розвивальні

заняття здійснювалися з урахуванням інтелектуальних можливостей дитини та рівня її розвитку. Інститут одночасно був педагогічним і лікувальним закладом. Але його основним елементом була школа. Лікарська практика, що найчастіше реалізовувалася у формі діагностичних заходів і медичних консультацій, допомагала краще зрозуміти природу дітей, які мають вади розумового розвитку, і забезпечувала правильну організацію педагогічного процесу [1].

Практика створення освітніх закладів для дітей з вадами розумового розвитку на початку ХХ ст. мала міжнародний характер. Наприклад, у 1907 р. М. Монтесорі організувала в Римі Будинок дитини (спочатку він був розрахований саме на дітей з особливими освітніми потребами), а в 1908 р. у Москві В. Кашенко створив санаторій-школу для дітей з вадами інтелектуального розвитку та поведінки.

Особливої уваги заслуговує діяльність видатного українського педагога і дефектолога І. Соколянського, який досяг значних результатів у навчанні, вихованні та інтеграції у суспільство сліпоглухонімих дітей. Він працював у будинку для сліпоглухонімих дітей, створеному у 1923 р. у Харкові, при якому була організована школа і спеціальна лабораторія. І. Соколянський розробив низку методик навчання та виховання таких дітей, що впроваджувалися у практику. Так, було розроблено метод навчання мові глухонімих дітей на основі цілісного зорового сприйняття образів слів та фраз через читання з губ і моторних відчуттів «від роботи руки при письмі». За допомогою спеціальної апаратури дітей навчали мові, збуджували і загострювали слуховий нерв у випадках збереження залишків слуху. Позбавлені слуху діти навчалися читанню з губ, причому навчання організовувалося так, що їм допомагали навіть мінімальні залишки слуху. Глухонімі вихованці з першого дня свого перебування у школі вчилися розуміти фрази і вимовляти їх цілісно. Для цього використовувався «український» або «ланцюговий» метод професора І. Соколянського, який ґрунтувався на засадах рефлексології. Суть цього методу полягає у можливості звикання дитини до чітко зумовленої системи подразників у визначеному порядку та у виробленні у неї відповідних реакцій на ці подразники («ланцюгові реакції»). Розвиток кожного окремого вихованця відображався графічно і фіксувався в спеціальному щоденнику. І. Соколянський приділяв увагу й образотвірчій діяльності, передусім ліпленню та малюванню, розглядав їх як спосіб

вираження внутрішнього світу дитини, засіб комунікації на домовленнєвому етапі та шлях вивчення специфіки її психічного розвитку [3, с. 169–170].

На основі тривалих досліджень специфіки розвитку та соціалізації сліпоглухонімих дітей у 1936 р. І. Соколянський винайшов особливо потрібну й цінну машину для читання ними звичайного плоскодрукованого шрифту. Її дія була заснована на застосуванні фотоелемента і переведення електричних коливань в тактильні сигнали. Для вироблення навичок читання потрібно було близько 900 годин занять. Вихідним положенням теорії І. Соколянського було те, що сліпоглухонімі діти мають нормальні розумові здібності і потенціал для розвитку. У спілкуванні з ними та залученні їх до пізнання світу вчений пропонував використовувати доступні для них засоби – спочатку жести, а потім різноманітні технічні засоби, розроблені І. Соколянським: телетактор – прилад, за допомогою якого можна спілкуватися зі сліпоглухонімими; «читальна машина»; дактилятор – прилад для одночасних контактів з групою сліпоглухонімих; мобильограф – прилад для запису рухових реакцій у сліпоглухонімих дітей; неоновий фотоскоп для глухих.

Наприкінці 30-х років через переслідування влади і загрозу арешту І. Соколянський переїхав до Москви. Він працював у Науково-дослідному інституті спеціальних шкіл і дитячих будинків і був директором Загорської спеціальної школи-інтернату для сліпоглухонімих дітей [3, с. 310].

Отже, в Україні упродовж десятиліть існує досвід створення закладів для навчання, виховання та соціалізації різних категорій дітей з особливими освітніми потребами та інтеграції їх у суспільство.

Література

1. Дічек Н. П. Новаторська діяльність Київського лікарсько-педагогічного інституту Сікорських (1904–1914). *Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)*. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 137–156.
2. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник. Київ : «Обнова Компані», 2018. 252 с.
3. Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 448 с.